

LAPPLANDS HELVETE

«KLASSEKAMP UNDER NORDLYSFLAMMER»

Rune Blix Hagen, Historiker, UiT Norges arktiske universitet

(Trykt som kronikk i *Klassekampen* 15/9-23, og i revidert utgave med tittelen «Klassekamp under Nordlysflammer» i *Nordlys* 20/9, *Avisa Nordland* 28/9-23, *Sør-Varanger Avis* 4/10-23, under tittelen «Boka er en appetittvekker til storfilmene Sulis» i *Arbeidsmanden* 5/10-23, og under tittelen «Hvordan en brutal arbeidskonflikt i Nord-Norge formet arbeiderhistorien» i *Fri Fagbevegelse* 6/10-23).

Det er femti år siden boka med denne tittelen kom ut, utgitt på det ærverdige Pax Forlag i 1973. Ikke minst i forbindelse med Nils Gaups storfilm «Sulis 1907» med kinopremiere i begynnelsen av oktober, har denne bokutgivelsen krav på ny aktualitet og nylesning.

«Klassekamp under nordlysflammer» med undertittelen «Nord-norske arbeidere i kamp 1889 – 1918. En dokumentarisk beretning» var skrevet av den fremste kjenner av nordnorsk arbeiderbevegelse Dag Skogheim (1928-2015) og kostet 25 kroner den gang i 1973. Flere kapitler i boka handler om arbeidernes kamp for organisasjonsrett og verdige arbeidsvilkår i Sulitjelma, ofte omtalt som «Lapplands Helvete» på begynnelsen av forrige århundre.

Etableringen av 10 lokale fagforeninger knyttet til Norsk Arbeidsmandsforbund skjedde under høyst dramatiske begivenheter uten på det islagte Langvannet i Sulis søndag 13. januar 1907. Begivenheten er handlingshøydepunktet i Gaups kommende spillefilm. Nærmere 1000 gruvearbeidere kom fra gruvene oppe i de bratte fjellene og ned til Langvannet hvor de samlet seg til et masse møte. I boka til Dag Skogheim heter det «I bitende kulde og snø, med himmelen som tak og fjellene til vegger ble spørsmålet om arbeiderne i Sulitjelma for fremtiden skulle la seg behandle som hunder. Svaret var gitt». Det ble umiddelbart stiftet fagforeninger ved alle gruvene i industrisamfunnet. «Send 1200 medlemsbøker» var det første telegrammet som gikk til Arbeidsmandsforbundet i Kristiania.

Etter en innledning om forholdene ved gruvene i anlegg- og industrisamfunnet Sulitjelma med søkelys på masse møtet på isen i 1907, forsetter Skogheim med å gjengi avis kommentarer til begivenhetene. Eksempelvis skrev *Nordlys* i Tromsø 30. januar 1907: «Det nylig ved Sulitjelma Gruber opstaaede Konflikt endt med fuldstendig seier for Arbeiderne. Fagforeningen teller nu 1600-1700 medlemmer» og konkluderer med at «Det knaker i Samfunnets Fuger og Band. Lad falde hvad ei holder stand». Hendelsen på isen med påfølgende sterke fagforeninger førte til oppstart og utgivelse av arbeideraviser slik som

Saltens Fremtid fra 1910 – bladet ble seinere flyttet fra Sulis til Bodø og ble forløperen til *Nordlands Framtid*.

Tiden var altså overmoden for fagorganisasjonens gjennombrudd i Sulitjelma. Det som virkelig utløste opprøret og samlingen på isen var det såkalte slavemerket. Helt i begynnelsen av 1907 hadde den svenske verkstedsledelsen ved Sulitjelma Aktiebolag bestemt at gruvearbeiderne skulle hente og ta på seg en støpt jernplate med innrisset nummer når de kom på arbeid. Nyvinningen med slike kontrollerende koppermerker satte sinnene i kok, og merkene ble hurtig stemplet som slavemerker. Flere hundre arbeidere som nektet å bære nummerplatene ble øyeblikkelig sagt opp. Slavemerkene og oppsigelsen av arbeidere førte til opprør. Budstikken gikk til alle gruvene og arbeiderne med beskjed om å møte til avtalt tid og sted søndag 13. januar.

Det var stort sett unge voksne menn som arbeidet i de mange gruvene. Om lag 70 % av de vel 1150 menneskene som bodde i Sulitjelma rundt år 1900 var menn, og flertallet av disse var under 30 år. Bedriften gikk godt og hadde stort overskudd de første tiårene av 1900-tallet. I 1910 hadde befolkningstallet i industrisamfunnet økt til nærmere 2800 som gir et godt uttrykk for ekspanderende utviklingen med gruvedrift og malmeksport. Selv om arbeidsstokken primært besto av unge menn, finner vi også enkelte kvinner blant de fagorganiserte. Såkalte skeidersker, de som vasket malm, deltok i klassekampen og var med i de første fagforeningene. I juni 1907 hadde antall fagforeninger økt til 14 og oppslutningen blant arbeiderne var bortimot 100 %. Arbeidernes krav var først og fremst organisasjonsrett, avskaffelse av slavemerket, 8-timers arbeidsdag, reelle lønnsforhandlinger, bedre boligforhold og opprettelse av husleiekontrakter. For første gang i Sulitjelma ble første mai feiret i 1907 med om lag 1600 mennesker i toget. Arbeiderpartiets Martin Tranmæl holdt tale for dagen.

Da filmprodusent Trond Eliassen i 2012 ringte Dag Skogheim og fortalte om filmprosjektet med Nils Gaup som regissør, utbrøt Skogheim «denne telefonen har jeg ventet på i 40 år!». Skogheim mente dessuten av Gaup ville forstå dramatikken og samtidig respektere det mangekulturelle miljøet som var så avgjørende for utviklingen av gruvesamfunnene i Nord. Med sitt glødende engasjement for nordnorsk arbeiderbevegelse forestilte nemlig Dag Skogheim seg et gruve- og anleggsproletariat av menn og kvinner på vandring over hele Nordkalotten fra slutten av 1800-tallet til et stykke ut i 1920-årene. Det er svensker, finlendere, nordmenn, kvener, samer samt enkelte tyskere og russere som sammen drar i gang de første fagforeningene ikke bare i Sulitjelma, men også i Narvik, Kiruna, Dunderlandsdalen, Birtavarre, Sør-Varanger, Svalbard og ved andre mindre gruvesamfunn spredt over hele

Nordkalotten. Flere av disse stedene har fått sine kapitler i «Klassekamp under nordlysflammer». Denne storstilte vandringen over landsdelen og på tvers av landegrenser setter sitt preg på arbeiderbevegelsen og dens idégrunnlag. Resultatet ser Skogheim i bevegelsens radikale sosialistiske og syndikalistiske utviklingstrekk, kombinert med sterke antimilitaristiske strømninger. Utover den historiske dokumentasjonen i «Klassekamp under nordlysflammer» fra 1973 fulgte Skogheim i 1980 opp med den dokumentariske romanen «Sulis», med hovedmotiver fra rallar- og anleggsmiljøet i nord.

Sentralt i Skogheims forfatterskap står sterke og markante kvinneskikkelsen. Fra Sulitjelma gjelder det i særlig grad de svenske agitatorene og organisasjonsforkjemperne *Helene Ugland* og *Kata Dalström*. Det var sistnevnte som tidlig på 1900-tallet betegnet Sulitjelma som *Lapplands Helvete* fordi hun ble nektet adgang til lokalsamfunnet av bolagets ledelse som ellers eide både hus og all grunn i store deler av området. Hele Sulis, inkludert jernbaneforbindelsen til Finneid, var privat, eid og kontrollert av bedriften. Derfor var det vanskelig for agitatorer å ta seg fram til gruvearbeiderne, Helene Ugland ble flere ganger pågrepet og bortvist. Vi hører dessuten om kvinner som tok seg over fjellet for å nå fram til arbeidsfolk med organisasjonsbudskap.

I et intervju fra 7. juli 2023 med filmregissør Nils Gaup, gjort av journalist August Hansen fra NRK TV Nord-Norge, ble Gaup spurt om hvor aktuell tematikken i Sulis-filmen er i dag. Gaup ga følgende svar «Jeg synes den er veldig, veldig aktuell. Det er begynnelsen på den nordiske modellen som vi er så stolte av. Nå holder den på å forsvinne og råtne på rot. Det er fint å tenke på hvor den kom fra, hvorfor den ble skapt og hvor viktig den har vært for Norge, Sverige, Danmark og Finland».

Kloke ord fra Gaup - Og den femti år gamle boka til Dag Skogheim «Klassekamp under nordlysflammer» framstår etter min mening som en glimrende appetittvekker til filmen.

(Utover Dag Skogheims bok har jeg til denne kronikken anvendt Bjørg Evjens hovedoppgave i historie «Arbeiderkvinner i Sulis. Arbeid og livsvilkår i det tidlige og det etablerte industrisamfunnet. Ca. 1900 og ca. 1930», artikkelen «Kampen om organisasjonsretten - Et 70-års minne fra Sulitjelma» trykt i *Nordland Framtid* 8. januar 1977 og innspill fra filmprodusent Trond Eliassen).